

δ παράξενος ἐκεῖνος ἦχος, ὅστις ἐφαίνετο ὅτι ἤρχετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Νομίζομεν ὅτι ἡ ἐπιπόνησις αὕτη εἶνε ἀξία νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀρμοδίων καὶ ὅτι, ἂν πρόκηται νὰ συστηθῶσι τακτικὰ ἐναέρια ταχυδρομεῖα, δὲν πρέπει νὰ παραμεληθῇ αὕτη, ὡς δυναμένη τὰ μέγιστα νὰ συντελέσῃ εἰς τελειοποίησιν τῆς τακτικῆς διὰ περισσευῶν συγκοινωνίας, ἧς ἐπιδιώκεται ἡ σύστασις.¹

Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ

Συνίξιμα· ἰδί' σελ. 471.

2. Τὰ ἀνάγλυφα.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἀνεφέρομεν τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συνέκειτο ἡ τοῦ Παρθενῶνος ἀρχιτεκτονική. Τὸ ἐξωτερικὸν περιστύλιον ἐκοσμεῖτο, ἐκτὸς τῶν χρυσῶν ἀσπίδων χωριζομένων ὑπὸ ἐπιγραφῶν γράμμασιν ὄρειχαλκίνοις, καὶ δι' ἀναγλύφων ἢ μετοπῶν. Αἱ μετόπαι αὗται ἦσαν ἔργα αὐτοῦ τοῦ Φειδίου ἢ τοῦλάχιστον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ τούτων ἐξόχων τεχνιτῶν, οἵτινες εἶχον ἐκτελέσει αὐτὰς κατὰ τὰ σχέδια τοῦ διδασκάλου. Ἀπετέλουν δὲ αὗται, ἐννευήκοντα δύο τὸν ἀριθμὸν, σειρὰν τετραγώνων ἐπιπέδων, ὧν ἕκαστον περιεῖχε διάφορα πρόσωπα. Ἐπὶ ἐκάστης προσώφους αἱ μετόπαι ἦσαν δεκατέσσαρες, ἐπὶ ἐκάστης δὲ πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τριάκοντα δύο.

Παρίστων δὲ τὰ μὲν τῶν ἀναγλύφων τούτων διάφορα ἐπεισόδια τοῦ πολέμου τῶν Κενταύρων, τὰ δὲ τὴν Ἀθηναῶν μαχομένην κατὰ τῶν Γιγάντων ἢ δαμαζούσαν τὸν Πήγασον, οὗ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβῇ ὁ ἦρωας Βελλεροφόντης· ἄλλα πάλιν παρίστων τὸν κατὰ τῶν Ἀμαζόνων πόλεμον, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι, ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς βοηθούμενοι, λαμπρὰν ἤρασαν νίκην.

Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἀπετέλουν τὸ κυριώτερον τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ ναοῦ κοσμημάτων· ἡ περιγραφή ὅμως αὐτῶν δὲν δύναται νὰ γείνη μετὰ πάσης ἀκριβείας, διότι καὶ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς πυριταποθήκης ἀκόμη καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ κέντρου τοῦ ναοῦ, αἱ μετόπαι ἦσαν ἠκρωτηριασμένα. Οἱ Τοῦρκοι συγχέοντες ἐν

1. Ἐν Παρίσι τοῖς σήμερον αἱ ταχυδρομοὶ περισσευαὶ χρησιμεύουσιν εἰς τὸν τύπον· ὑπάρχει δ' ἐπιτηδες ταχυδρομεῖον διὰ περισσευῶν ἔχον ὑποκατάστημα ἐν Βερσαλλίαις. Καθ' ἐκάστην ἑσπέραν αἱ περισσευαὶ ἀποστέλλονται διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἐντὸς κλωθῶν εἰς Βερσαλλίας. Αὐτόθι οἱ ἀναποκρικταὶ τῶν ἐφημερίδων, μετὰ τὸ πέρασ τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, συντάττουσι περίληψιν τῶν πρακτικῶν ἐπὶ λεπτοτάτου χάρτου καὶ παραδίδουσι τὸ γράμμα εἰς τὸν φύλακα τοῦ περισσευῶνος, ὅστις προσαρτᾷ αὐτὸ εἰς τὴν πτέρυγαν τοῦ πτηνοῦ καὶ τὸ ἀφίνει ἐλευθέρον. Μετὰ ἡμίσειαν τὸ πολὺ ὕψος οἱ ἐναέριοι ταχυδρομοὶ φθάνουσιν εἰς Παρίσι· μετ' ὀλίγα δὲ λεπτὰ τὰ διάφορα γράμματα διανεμῶνται εἰς τὰς ἐφημερίδας, αἵτινες οὕτω δύνανται νὰ μεταδίδωσι τάχιστα εἰς τὸ δημόσιον τὰς ἐκ Βερσαλλίων εἰδήσεις.

τῶ αὐτῶ μίσει τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας τῶν Ἐλληνῶν θρησκείας καὶ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, προσέβηκαν τὰς καταστροφὰς τῶν εἰς τὰς τοῦ πανδαμάτορος χρόνου· εἶχον καταρρίψει τὰς κεφαλὰς καὶ ἀφαιρέσει ἄλλα ἐξέχοντα μέρη, τὰ ὅποια πίπτοντα ἐκ τοῦ ὕψους ἐθραύοντο. Τὸ μέρος, τοῦ ὁποίου περισσότερον ἐφείσθη ὁ χρόνος καὶ ἡ χεὶρ τῶν βαρβάρων, εἶναι τὸ νότιον, τὸ πρὸς τὸ Φάληρον ἐστραμμένον.

Ὁ Γάλλος Carrey ἀπεικόνισεν αὐτὸ ὁποῖον εἶναι, ὅπως ἀκριβῶς καταδείξῃ τὴν σημερινὴν τῶν μετοπῶν κατάστασιν. Καί τοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἠκρωτηριασμένα τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα, εἶναι ἀριστουργήματα καὶ υπερέχουσι παντὸς γνωστοῦ γλυπτικοῦ ἔργου. Ὁ χρόνος καὶ οἱ βάρβαροι κατέστρεψαν ἢ ἠκρωτηρίασαν τὰ ἀγάλματα τοῦ Φειδίου· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς λειψάνοις ἐννοεῖ τις τὴν θαυμασίαν τοῦ γλύπτου τέχνην. Τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος ἐξηφανίσθη διὰ παντὸς, καὶ οὐδὲν ἔχον αὐτοῦ σώζεται· ἐκεῖ παρίστατο ὁ Ζεὺς καθήμενος ἐπὶ θρόνου, καὶ ἡ Ἀθηναῖα ἵπταμένη ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους ὁ Ὑπερίων ἐξήρχετο τῆς θαλάσσης κομιστῆς τῆς ἡμέρας, ἀπὸ τοῦ ἑτέρου δὲ τὸ ἄρμα τῆς Νυκτὸς ἐβυθίζετο πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ ἵπποι τῆς ἡμέρας χρεμετίζουσιν ἐξ ἀνυπομονησίας, λέγει ὁ Βισκόντης.

Περὶ τῶν ἵππων τῆς Νυκτὸς λέγει ὁ λατίνος Μαρτιάλης τὰς ἐκφραστικὰς ταύτας λέξεις· «Πρόσθεσ ὕδωρ καὶ θά νήχωνται.» Ὁ Ἡρακλῆς κατακεκλιμένος ἐπὶ βράχου, καὶ παρ' αὐτῶ ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Περσεφόνη, καθήμεναι πλησίον ἀλλήλων, ἀντικρύζουσι τὰς τρεῖς Μοῖρας. Ἡ Ἴρις, ὀρθῇ παρὰ τὴν Δήμητραν, ἐτοιμάζεται νὰ δώσῃ τὴν εἰδήσιν τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, ἐν ᾗ ἡ Νίκη μένει διὰ νὰ ἦναι ἡ ἀχώριστος αὐτῆς σύντροφος.

Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος παρίσταντο ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἀθηναῖα μαχομένοι περὶ τοῦ τίς ἔσται ὁ προστάτης τῆς Ἀττικῆς. Ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἀποσύρεται ἠττημένος, καὶ ἡ Ἀθηναῖα ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιβῇ τοῦ ἄρματός της. Δὲν σώζεται εἰμὴ ὁ κορμὸς τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἡ Ἀθηναῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένη, ἀπολέσασα τὴν ἐκ κεχρυσωμένου ὄρειχαλκοῦ πανοπλίαν της. Ὁ χρόνος ἠκρωτηρίασε τὰ δύο ταῦτα ἀγάλματα, ἀλλὰ ἀφῆκεν αὐτοῖς τὰ ἔχνη τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ωραιότητος. Ἀριστερᾷ ἢ Ἀπτερος Νίκη ὀδηγεῖ τὸ ἄρμα τῆς θεᾶς, καὶ ἀντικρύζει γυμνὸν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἴσως παριστᾷ τὸν Κέκροπα, τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀθηναίων. Παρακείμεναι τῇ Νικῇ ὁ Ἥφαιστος καὶ ἡ Ἀφροδίτη, καὶ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἀετώματος ὁ Ἴλιος, ἐστηριγμένος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ αὐτοῦ βραχίονος, φαίνεται περιχαρὴς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θριαμβοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Δεξιᾷ δὲ ἦσαν οἱ τῶ Πο-

σειδῶν εὐνοϊκοὶ θεοὶ, ἡ Ἀμφιτρίτη, ὁ Παλαίμων, ἡ Λευκοθέα, καὶ ἡ Λητώ κρατοῦσα ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς τοῦ Διοσκουροῦ.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ ζωφόρος παρίστα ἐν ἀναγλύφῳ τὴν μεγάλην πομπὴν τῶν Παναθηναίων. Ἡ πομπὴ αὕτη διηρεῖτο εἰς δύο στίχους, ὧν ὁ μὲν συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν, ὁ δὲ ἐκ γυναικῶν ἀμφοτέροι δὲ οἱ στίχοι ἐβάδιζον ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐκατέρωθεν τοῦ ναοῦ καὶ συναπηντῶντο ὑπεράνω τῆς ἀνατολικῆς πύλης τοῦ ναοῦ.

Ἐν τῷ μέσῳ ἴσταται ἡ ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς, σύζυγος τοῦ ἄρχοντος βασιλέως, καὶ αὐτὸς ὁ ἄρχων βασιλεὺς, ἐπιβλέπων τὰς θυσίας. Τῶν δύο τούτων προσώπων τὸ μὲν λαμβάνει παρὰ δύο κληφύρων τὰ πρὸς τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας ἀναγκαιούντα πράγματα, τὸ δὲ ἕτερον λαμβάνει τὸν πέπλον ἐκ τῆς χειρὸς χλαμυδοφόρου ἐφήβου. Ἐπὶ ἐξ ἐδρῶν δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ κἀθηνται δώδεκα θεοὶ ἢ ἥρωες, ὁ Ζεὺς, ὁ πατὴρ τῶν θεῶν, ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ τῆς περωτῆς Νίκης, ὁ Τριπτόλεμος, ἡ Δήμητρα καὶ οἱ Διόσκουροι ἀφ' ἐνόος ὁ Ἀσκληπιὸς μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ὑγιείας, ὁ Ποσειδῶν, αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Κρόνου, ἡ Ἀγλαυρος καὶ ἡ Πάνδροσος μετὰ τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως ἀφ' ἑτέρου.

Ὅλα τὰ πρόσωπα ταῦτα ὑπερέχουσι κατὰ τὸ ἀνάστημα τῶν ἀδυνάτων θνητῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς πορεύονται οἱ τῶν διαφόρων φυλῶν Φύλακες καὶ ἐξ νεάνιδες κρατοῦσαι ἐν χερσὶ λυχνίας ὅπισθεν αὐτῶν ἔρχονται αἱ Ἀθηναῖαι παρθένοι φέρουσαι ἀγγεῖα καὶ ὄλα τὰ πρὸς τὴν θυσίαν ἀναγκαῖα ὁ τεχνίτης ἔδωκεν αὐταῖς διαφόρους στάσεις καὶ ἄρμασίως ἐτοποθέτησεν αὐτάς. Εἰς τὰ δύο ἄρμα τοῦ ναοῦ ἔπονται πρόσωπα ὀδηγοῦντα ταύρους καὶ κριοὺς, πεμπομένους πρὸς ὄλων τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς μετ' αὐτὰ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν ἔρχονται οἱ μέτοικοι, ξένοι κατοικοῦντες ἐν τῇ πόλει καὶ γινόμενοι δεκτοὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς πομπάς. Αἱ γυναῖκες αὐτῶν φέρουσι τὰ καθίσματα, τὰ ὀρισμένα διὰ τοὺς προπορευομένους αὐτῶν νέους Ἀθηναίους. Οἱ τὸν αὐλὸν καὶ τὴν λύραν παίζοντες ἀποκρίνονται εἰς τὰ ἄσματα τῶν παρθένων τέλος ἔρχονται οἱ γέροντες, κρατοῦντες κλάδους ἐλαίας ἐν χερσὶ καὶ προπορευόμενοι τῶν ἁρμάτων. Τὰ ἄρματα ταῦτα ἐσύροντο ὑπὸ δύο, τριῶν ἢ τεσσάρων ἵππων, καὶ ἀπετέλουν μέρος τῆς πομπῆς διευθυνόμενα παρὰ τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς Ἑλλάδος νικησάντων. Ὅπισθεν δὲ τῶν ἁρμάτων, ὑπὸ τὴν δυτικὴν τοῦ ναοῦ πρόσοψιν, συνθεῖται τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν.

«Τὰ διάφορα ταῦτα συμπλέγματα, λέγει ὁ Βιτρούβιος, πλέον τῶν τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν, ἀποτελοῦσι μέρος τῆς μεγαλειτέρας ὄλων τῶν συνθέσεων, ἅς ποτε τεχνίτης ἐπένοήσῃ.»

Ἐπιχειρήσαντες νὰ δώσωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ

τῶν ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος, ἠθελήσαμεν μόνον νὰ καταδείξωμεν μὲ πόσῃν τέχνῃ ὁ Φειδίας συνηρμολόγησεν τὰ κοσμήματα ταῦτα πρὸς τὴν ὄλην τοῦ ναοῦ θέαν. Δὲν εἶναι ταῦτα ἀνάγλυφα κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, τὰ ὁποῖα ἠδύνατό τις νὰ τοποθετήσῃ ἐπὶ οἰοῦδήποτε ἄλλου οἰκοδομήματος· ἀλλ' ἀποτελοῦσι σύνολον καὶ ἀναγνύονται πάντα εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς.

Μέγα ἐλάττωμα τῶν νεωτέρων γοθικῶν ναῶν εἶναι ὅτι ἔχουσι ἐπ' αὐτῶν σωρεῖαν παντοειδῶν κοσμημάτων οὐ μόνον ἀτέχνως ἐπεξεργασμένων, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ὄλους ξένων πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀσυμβιβάστων πρὸς αὐτήν. Ἡ βυζαντινὴ τέχνη, ἥς ἡ νεωτέρα Ἑλλάς πολλὰ παρέχει δείγματα, ἤττον πρωτότυπος τῆς γοθικῆς, διέτηρσεν παραδόσεις τινὰς τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων τέχνης καὶ φαίνεται ὥστε κακότερον αὐτῆς βλάστημα· ἔχει ἡ βυζαντινὴ τέχνη τίναν ἐν τοῖς κοσμήμασιν αὐτῆς· ἔχει θέσιν δι' ἐκάστην παράστασιν. Κολοσσαῖα εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ κατέχει τὸ ἐμβαδὸν ὄλου τοῦ κυριωτέρου θόλου ὑπεράνω τοῦ θυσιαστηρίου εἶναι ἡ Παναγία, ἡ μήτηρ τοῦ Θεοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ εἶναι αἱ εἰκόνες τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαρτύρων ὑπεράνω τῆς μεγάλης πύλης εἰκὼν τῆς Δευτέρας Παρουσίας. Ἐν γένει δὲ τὰ πρόσωπα καλύπτουσι ὄλους τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ. Ὑπάρχει μέσος τις ὄρος μεταξὺ τῆς ἰδιοτροπίας ἧτις τὰ πάντα ἀναμιγνύει καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἐμπειρίας, τὸ ὁποῖον δὲν ἀφίνει θέσιν εἰς τὴν εὐφυίαν. Πεποιθότως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι μόνον ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εὗρε τὸ ἀκριβὲς τοῦτο μέτρον. Ἔθος ἦτο, τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ νὰ παριστάνωσι συμβάντα ἀναγόμενα εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεότητος· ἔργον ὁμοῦ τοῦ Φειδίου ἦτο νὰ ἐκλέξῃ τὰ ἀντικείμενα καὶ νὰ τὰ τοποθετήσῃ ἐπὶ τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθεῖσαν τάξιν καὶ ἁρμονίαν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ παραστήσῃ ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος πᾶν ὅ,τι ἀπετέλει κυρίως τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἀντὶ νὰ ἐπισωρεύσῃ ἀδιακρίτως μικρὰ ἀντικείμενα καὶ νὰ παραστήσῃ εἶδος χρονικοῦ ἢ ἀπομνημονεύματα, ἐξέθηκε μεγαλοπρεπῶς τὰς κυριωτέρας βάσεις τῆς θρησκείας τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Αἰσχύλος διηγείται ὡς ποιητὴς τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς· ὁ Πλάτων ἐκθέτει ὡς φιλόσοφος πῶς ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, αἴλου, ἀγέννητος, εἶναι θυγάτηρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς τῶν Πάντων, τῆς αἰωνίας Προνοίας, τῆς τὸν κόσμον διεπούσης. Ὁ δὲ Φειδίας ἐκφράζει τὴν αὐτὴν ἰδέαν διὰ τῆς ἀφῶνου μὲν, ἀλλὰ καθαρᾶς καὶ σαφοῦς γλώσσης τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Ἐν τῷ ἀριστουργήματι αὐτοῦ εὐρίσκει τις τὴν αὐτὴν δύναμιν, τὴν αὐτὴν ἀπλότητα, τὴν αὐτὴν χάριν, ὅποιαν ἐν τοῖς στίχοις τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ φιλοσόφου. Ἐν τῷ Παρθενῶνι εὐρίσκει τις τὴν αὐτὴν ἰδέαν, κατα-

